

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

Katona Lajos: Petrarca. Budapest, Franklin-Társulat 1907.

Katona Lajos olyan művel ajándékozta meg irodalmunkat, mely a legjelesebb Petrarca-tanulmányok mellé sorakozik. Ha a léleknek azokat a gyökérszárait kutatom, melyekből ily alkotás fakad, nem csalom, ha ezt a művet kétszeres érdeklődés irodalmi nyilvánulásának tekintem. Katona először nemzeti, másodsor egyetemes irodalmi szempont után indult, mikor műve írásához fogott. Lewes jól tudta, hogy Walter Scott irodalmi munkásságára Goethe Götz-ének döntő hatása volt, de fokozta ezt annak az igazságnak a belátása is, hogy Goethe nemcsak a németeké, de a világirodalomé is. Katona Lajos sem felehetette, hogy úgy politikai, mint irodalmi szempontból is ugyanazzal az érdeklődéssel tekintünk Petrarcára, mint mikor azt kutatjuk, mennyivel tartozik az európai művelődés a humanismus atyjának. Hivatkozik arra a mende-mondának bizonyított igazságra, melyet Fraknói Vilmos tisztázott, hogy Petrarca nem volt a velencei követek között, kik 1356-ban Nagy Lajos udvarában jártak. Tanulságosan utal a Kuun Géza gróf által kiadott Codex Cumanicus történetére is, mely végeredményében a magyar tudóst egy ábrándjától fosztotta meg, s a kutatást ahhoz a negatívumhoz juttatta, hogy a nyelvelmélet nem a Petrarca könyvtárából való. Ezekkel a tagadólagos mozzanatokkal szemben Petrarcanak irodalmunkra gyakorolt hatása dúsabb aratással biztatgatja a kutatót.

Katona Lajos kimutatta, hogy a Festetics-codex *Hét bűnbánó zsoltára* Petrarca latin műveinek a fordítása. Ezt az eredményt Petrarca-tanulmányában éppen úgy feldolgozza, mint a hogy a nagy költő Volter és Grizeldisz című széphistóriájának magyar irodalmi jelentőségét is kiemeli. A Petrarca—Kisfaludy Sándor kérdés és Petrarcafordításaink története éppen úgy érdekli, mint Hegedüs István akadémiai értekezése vagy Radó Antal irodalmi tanulmánya. Mi sem tanulságosabb, mint a magyar tudós munkáját a francia A. Mézières Petrarca-tanulmányával hasonlítani össze. Petrarcat a pápaság babyloni fogsága szíven sebzti, a francia érdekekek felülkerekedése lánggra lobbantja, az özvegyül maradt Róma árvasága elkeseríti. A jeles francia tudós figyelmét ez nem kerülhette ki, s egy fejezetet szentelt annak a kérdésnek is: hogyan vélekedtek Dante és Petrarca a francziákról? Petrarca

hazaszeretete mindent megértet velünk. Mézières is, mint Katona, nemzeti vonatkozást keresett. Katona igazságosabb, mint Mézières. Ő éppen olyan gondot fordít a politikai mozzanatokra, mint az irodalmi jelenségekre. A XVI. században Ronsard-ra, Du Bellay-re, később Rousseau-ra, André Chénier-re vagy Lamartine-re éppen olyan hatással volt Petrarca, mint a mi Kisfaludynkra. Erről a hatásról Mézières nem emlékezik meg, míg Katona mindkét szempontot fontosnak tartja.

Az életrajz az irodalmi méltatással szervesen függ össze. Az olasz műveltség és a politikai viszonyok rajza Katonának jelesül sikerült. Az életrajz főbb mozzanatainak a támogatására Petrarca széleskörű levelezését használja fel. Így a költőnek Guido Settéhoz intézett sorai a Carpentras-ban töltött évek idylli boldogságáról beszélnek. Bolognai tanulóskodásáról abban a levélben emlékezik, melyben világi hiúságát őszinte megbánással vallja meg. A Colonnákkal szőtt viszonyát, szerelmét, a Mont-Ventoux-ra tett kirándulását, a kitüntetést, mely a költői babérrel érte, lelkesedését, rajongását, melyet Cola di Rienzi politikai ábrándja támasztott benne, helyről-helyre való szakadatlan vándorlását, Laura halálát, Boccaccióval kötött barátságát, hívei sírbadöltét, fia sorsát, prágai útját, újabb kóborlásait, Arquában bekövetkezett halálát Katona a toll elevenségével írta meg. A lélektani rajz is megragadja az olvasó figyelmét. Laura iránt érzett szerelmének, a barátság eszményi felfogásának, acediájának, hegyi kirándulásának és Szent Ágoston olvasásának, vallásosságának, hazaszeretetének, hiúságának a leírása finom írói érzékről tanuskodik. De itt már Katona mellőzött néhány mozzanatot. Nem mélyítette ki Petrarca életének tragikus válságát, gyengeségét, hogy a Colonnákkal szemben hálátlanná vált, könnyelműségét, hogy Cola di Rienzi vállalkozásának ingoványos talaját nem vette észre. A pápasággal szemben tanusított viselkedésének a lélektani rajza is hiányos kissé. Katona megemlíti, hogy Petrarca hizelkedései és támadásai között az ellenmondás könnyen kitetszik, de nem emeli ki, hogy Petrarca pápa-gyűlölete s bíboroskörnyezetének a kipellengérezése olyan Vata-lázadás. Gyűlölete őszintébb a franczia ellen, mint köszöntő megalázkodása, melylyel az egyház vezetőihez közeledett. Egyszer Katona Lajos Benincasa Katalint, a sienai szentet Jeanne d'Arc-kal hasonlította össze, de mennyivel termékenyebb volna az összevetés, ha Petrarca és Szent Katalin között vonja meg a párhuzamot: mindkettő életének egyik leghőbb vágya az volt, hogy Róma árvaságát megszüntesse, s a pápaságot babyloni fogságából kiszabadítsa. A barátság eszményies felfogását mennyire megvilágíthatta volna a következő eset. Míg Petrarca távol volt otthonától, házába két barátja toppant, kik közül az egyik utóbb rablók áldozata lón. Mennyi bánatot, lelki kint okozott ez Petrarcának: ha otthon van, barátját menti meg. A pszichologus figyelmét nemcsak Petrarca s Boccaccio, Goethe és Schiller, Petőfi és Arany barátsága ragadja meg, de szívesen kutatja Boswell és Sallay vonzalmát, melylyel az Johnson, ez Vörösmarty iránt viseltetik. Petrarca irodalmi munkásságának méltatása, hatásának a kimutatása szorososan az életrajzhoz tapad. Így a Canzoniere, mint a latin munkák méltatása,

Katonában mesterére talált. Mint a Canzoniere fejtegetése a lyrai költészet fejlődésével, úgy a latin munkák tárgyalása a renaissance rajzával függ össze. A környezet és a fejlődés képe, annak kiemelése, hogyan bontakozik ki milieujéből a nagy költő egyénisége, milyen irányt jelent lyrai költészete Cino da Pistoja és Guido Guinicelli után, Katona Lajos művéből szépen kiviláglik. Kiemeli Petrarca természet-cultusát, nemes hazaszeretetét, mely a nagy lyrikust éppen úgy jellemzi, mint szerelme, melynek költészetté finomodása elődei seraphi modorától lényegesen eltér. A római írókért lelkesedő humanistát is művészien festi.

Az olvasó érdeklődésének kielégítése bizonyítja, hogy Katona feladatát kitűnően oldotta meg. Nemcsak azt tanuljuk meg a becses tanulmányból, mit a magyar vonatkozások miatt *illik* megtudnunk, hanem azt is, amit európai embernek Petrarcaról tudnia *kell*. A mű irodalmunknak díszére válik.

DR. ELEK OSZKÁR.

II.

Die ungarische Literatur. Von Friedrich Riedl.

A XX. század küszöbén egy nagy vállalat indult meg német nyelven Hinneberg Pál szerkesztésében és a lipcsei Teubner-czég kiadásában. Ez a *Kultur der Gegenwart* cz. encyclopaedia. Célja az, hogy az óriási arányokban fejlődő szétszórt ismeretanyagot egy gyújtópontban egyesítse s könnyebben áttekinthetővé tegye. Egyszermind a nagy közönséggel meg akarja ismertetni az elmúlt idők folyamán szerzett kulturkincset, a melylyel a jövő felé indulunk. Ez a gondolat kétségtelenül dicséretre méltó. Csak az a kérdés, eléri-e célját? Lesz-e olyan eleven tényezője a történelemnek, mint egykori elődje, a Diderot-D'Alembert *Grand Encyclopedie*-je volt.

A programm igen biztató. A nagy mű ajánlását az Imperator Rex, II. Vilmos elfogadta. A munkatársak Európa minden részéből vannak összeválogatva. De az eddig megjelent kilencz kötet (lesz kb. 40) azt mutatja, hogy irányító hatása a kultura fejlődésére nem lesz ennek a vállalkozásnak. Sokkal színtelenebb, élettelenebb valamennyi, hogysen az élet irányítója, új ösvények mutatója tudna lenni. Rossz munkának egy sem mondható, de hiányzik belőlük az a megragadó erő, melyet nem tud felejteni az olvasó. Úgy írnak ezek az emberek mindnyájan, mintha az az elmúlt kultura-rész már a múlté volna, halott lenne s nekünk a pusztá történeti érdeklődésen kívül mi közünk sincs hozzá. Mintha csak közömbös mikroskopi vizsgálatot végeznének! Felejtik azt, hogy a múlt a jelennek öröksége és a jövő szülője. A holnap fejlődésének irányát jó részben a tegnap eseményei határozzák meg. Itt minden írónak éreztetni kellett volna, hogy az a múlt, amelyről szól, még nem halott, mert él a jelenben és élni fog a jövőben. Ismerete pedig azért szükséges, hogy általa megismerjük minmagunkat és benne iránytűt nyerjünk az ismeretlen Holnap óceánján.

E helyen a legújabb kötet egy kicsiny részéről, a Riedl Frigyes által írt *Ungarische Literatur*-ról akarunk írni, mégsem hallgathattuk el a fentebbieket. Egyrészt tájékoztatót kívánunk vele adni, másrészt Riedl maga is munkatársai hibájában szenved jelen kis művében.

A most megjelent kötet a *Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen* címet viseli. A szláv nyelvekről ír benne Jagić Vatroslav (1—39 ll.), az orosz irodalomról Wesselovsky Elek (40—152), a lengyel irodalomról Brückner Sándor (153—175), a cseh irodalomról Máchal János (176—193), a délszláv irodalmakról Murko Mátyás (194—245), az új-görög irodalomról Thumb Albert (246—264), a magyar irodalomról Riedl Frigyes (265—308), a finn irodalomról Setälä Emil (309—332), az eszt irodalomról Suits Gusztáv (333—353), a litván irodalomról Bezzenberger Adalbert (354—371), s végül a lett irodalomról Wolter Eduard (372—378).

A mint ebből az elsorolásból látható, a magyar irodalom ismertetésére igen kicsi hely jutott. Mikor a cím világosan sejteti, hogy itt *nem* a magyar irodalom *történetével*, hanem inkább a jellemzésével találkozunk majd, akkor a munka megírására kívánatos szempont szinte önmagától adottnak tekinthető. Riedl ezt eltévesztette a megírásakor szem elől, mert több történetet, mint jellemzést ad. Egy ilyen idegen olvasók számára írt ismertetésben az író első feladata az, hogy tárgyát egységes, organikus egésznek tekintse, s legyen biztos szeme, melylyel ennek az organismusnak különös jellemzőit észrevegye. Élesen meg kell jelölni azokat a szellemi áramlatokat, melyek Szent-István koronájának földjén történve, minden más nemzet szellemi mozgalmaitól különböznek. Szóval a magyar nemzeti jellemvonások kikeresése, összefüggésük élesen kidomborított vázának elkészítése ilyenkor az író föladata. Az idegen ember első sorban nem azt keresi egy reá idegen nép irodalmában, a melyek benne az övével egyező vonások, hanem, a mik különbözök. Ez a különbözőség pedig mindig a nemzeti jelleg. Riedl erre nem helyez súlyt. Szinte mellékesen említi csak, hogy »alle bedeutenden Dichter der Magyaren, von der ältesten Zeit angefangen, stehen im Dienste der nationalen Idee; die Poesie wird zum Mittel der Stammeserhaltung.«

Ilyen szempontból fogva föl föladatát, bátran kurtábbra szabhatta volna a középkori legendák és Mátyás király renaissanceának tárgyalását, mint a melyekben éppen a nemzeti elem a legkevesebb.

A munka mostani alakjában túlságosan mozaikszerű, nincs a részek közt megjelölve a történelmi és a logikai átmenet. Sokkal helyesebb lett volna, ha Riedl nem téveszti szem elől idézett szavait és az egész dolgozatot oly módon írta volna meg, hogy belőle a magyar irodalomnak a fajfenntartásért vívott nehéz küzdelme lenne világos képben látható. Sajnos, ez a szép vezető gondolat, bár oda van vetve, nem nyert a kidolgozás folyamán kellő megvilágítást.

Egyéb tekintetben alig szólhatunk erről a kis vázlatról. Adatai, értékelései a megállapodáshoz hívek. Ebben ez is a leghelyesebb út. Azonban az előadás lendület nélkül haladó iskolás németsege és a befejezés keresett prózaisága ellen méltó kifogás tehető. E utóbbit legyen

szabad ideirni. »Über die Bedeutung der ungarischen Literatur ist natürlich ein objektives Urteil schwer zu fällen, doch kann man, wie mir scheint, durch den Vergleich mit anderen Literaturen etwa zu folgendem Resultate kommen: Die Prosaliteratur entspricht den Erwartungen, die man einem Volke gegenüber stellen kann, welches die Geschichte und die Seelenzahl des Ungarischen Volkes hat; die poetische — glaube ich — übertrifft diese Erwartungen«. Különös, mikor a szellemi kincsek szám szerint értékeljük. A régi görögökre nem gondolt a szerző?

A *Kultur der Gegenwart* kötetei hamarosan jutnak — úgy látszik — a második kiadáshoz. (Eddig is már két kötete így forog a könyvpiacra). Azt hisszük, hogy Riedl megragadja az alkalmat, ha kinálkozni fog, cikke átdolgozására. A vezető gondolat, a nemzeti sajátosságok eleven rajza értékes essayvé tenné mostani élettelen és töredékes dolgozatát.

X.

III.

Sinay Miklós. Írta dr. Csűrös Ferencz. (Programmértekezés a debreczeni református főgimnázium 1907/8-iki Értesítőjében.)

Érdeemes munkát végzett Csűrös Ferencz, mikor megújította a nagy tudományú történetíró Sinay emlékezetét halála száz éves fordulóján. Értekezésének túlnyomó részében azt a nagy harcot tárgyalja, melyet Sinay 1790—1808-ig, haláláig a püspökségért folytatott. E mellett azonban nem mellőzi a tanár és a történetíró munkásságának méltatását sem. Sajnos, hogy ez a ma már elfelejtett tudós eddig nem részesülhet az őt megillető emlékezetben történetíróink sorában. Ennek az az oka, hogy latin nyelven megírt, de magyar szellemű munkái legnagyobb részben ma is csak kéziratban vannak meg. Így a Teleki-könyvtárban van a magyar protestáns egyház története 1773-ig két kötetben. Révész Imre erről azt mondja, hogy »tökéletesebben mind ez ideig senki meg nem írta a magyar protestáns egyház történetét. A mi Budai Ézsaiás magyar históriájában a reformációról s több effélékről van, mind Sinay művéből van az vége.« A tiszántúli egyházkerület levéltárában található egy 576 lapos kötetben az általa szintén latinul írott magyar protestáns iskola és egyházkormányzat története. Fölfedezetlen művei is lehetnek. A Budai Ferencz Polgári Lexicona nagy valószínűség szerint jó részben Sinay adatai nyomán készült. A Fáy-könyvtárból a N. Múzeum könyvtárába került 18 kötet kézírata iskolai előadásait foglalja ugyan magába; de azért ezek átnézése is megérdemelné a fáradságot.

Úgy látszik, hogy Sinay megérdemli emlékezetének fönntartását. Munkásságát és hatását csak akkor tudjuk majd igazán megítélni, ha művei valamiképpen kiadásra kerülnek. Nem hisszük, hogy a debreczeni iskola, melynek nagy érdeke multjának ápolása, ne találna erre valami útát-módot.

—a—